

Un diner inèdit de Joan II de la seca de Mallorca, marques cavall-ca

BERNAT AGUILÓ*

Via internet ha estat possible identificar un diner mallorquí inèdit amb les marques cavall-ca, de Joan II (1458-1479) per tant, el qual completa la sèrie de tipus dels billons amb aquests emblemes. En general, el grup de peces marcades amb el cavall ha tengut una atzarosa executòria en la investigació numismàtica que val la pena analitzar detalladament en aquesta ocasió.

Les monedes amb la marca cavall de Joan II. Estat de la qüestió.

Podem distingir dos grups de valors amb la marca cavall. Per una banda, l'argent i el billó, marcats amb cavall-ca, i els florins, de major complexitat per presentar les combinacions escut català-cavall i cavall-ca, a nom de Martí, i cavall tot sol, a nom de Joan, i aquests encara amb la marca vora el costat del cap o vora el cos; totes elles han estat definitivament assignades en temps recents i de manera diacrònica.

La causa d'aquesta classificació tardana no l'hem de cercar en una descoberta monetària, que també n'hi ha hagut, sinó en una comprensió errònia del significat de les marques presents en la moneda mallorquina i en els florins barcelonins de Joan II, la qual restà resolta quan es documentà Lluís de la Cavalleria com tresorer general, almenys entre 1466 i 1469, i que és el causant de l'existència del cavall com a marca monetària.¹

En el cas de l'argent i del billó, l'atribució a Mallorca i a Joan II ha estat pacífica, però ha existit una confusió entre aquestes peces i les que presenten el doble ca del mateix rei. Efectivament, ja Bover descriu un grup de cinc doblers i un diner "*de busto coronado, de frente, entre dos perros*" que, pel que fa als do-

* Investigador numismàtic. Membre de la SCEN..

1. CRUSAFONT I SABATER, M., "El florí català. La marca de Barcelona". *Acta Numismàtica* 19, Barcelona, 1989, p. 139-140. CRUSAFONT I SABATER, M., "Lluís de la Cavalleria i les emissions de Mallorca de Joan II". *Audit* 9, Barcelona, 1992, p. 28-31.

blers, majoritàriament devien ser de les marques mixtes aquí tractades, tot i no dibuixar-ne cap exemplar en les seves làmines. El que sí aporta Bover, sense altre prova que el blasó, és l'assignació a la família Descatlar de la marca ca.²

Anys després, Campaner seguirà l'estela de Bover pel que fa a la denominació de les marques, tant en doblers com en diners, i incorporarà el mític reial d'argent de la col·lecció Vidal Quadras, amb "perros en los huecos de los ángulos" del revers. Serà amb Campaner que aquestes peces apareguin dibuixades per primera vegada i això permet afirmar que tant el reial com el dobler estan indiscutiblement senyats amb cavall-ca: el reial, per l'asimetria entre els dos animals situats a la part esquerra, cavall passant, i els que estan a la part dreta, ca rampant; en el cas dels doblers, per la clara analogia iconogràfica amb els relativament abundants exemplars de doblers amb aquestes marques que es poden observar ara i adés en obres de consulta i subhastes numismàtiques. En sentit contrari, el diner dibuixat correspon a les marques ca-ca en posició rampant. Campaner ratifica a Bover amb l'assignació de la marca ca i, a més, documenta l'exercici del seu càrrec a Pere Descatlar entre 1439 i 1481.³

Peces reproduïdes per Campaner a *Numismàtica Balear*, el reial i el dobler marques cavall-ca i el diner ca-ca.

2. BOVER, Joaquín María, *Historia de la Casa Real de Mallorca y noticias de las monedas propias de esta isla*. Imprenta de Felipe Guasp y Barbieri, Palma, 1855, p. 145-146 i 324 i lám. XIV. Els doblers cavall-ca són molt més abundants que els ca-ca de Joan II, per la qual cosa sembla inevitable que, d'un grup de cinc peces, aquesta diferència tengués, com a mínim, una certa proporcionalitat.

3. CAMPANER Y FUERTES, Álvaro, *Numismàtica Balear*, Establecimiento tipográfico de Pedro José Gelabert, Palma de Mallorca, 1879, p. 82, 165-166 i lám. V.

La invisibilitat dels cavalls ha persistit fins a finals del segle XX, tot i que Miquel Crusafont assenyalàs, el 1982, “l’existència de nombrosos doblers de Joan II en els quals els gossos prenen aspecte de cavall”, encara que el descoratjàs “la dificultat que representa voler fer precisions zoològiques en marques tan petites”, i hauria d’haver afegit que, a més, generalment presenten un fort desgast que dificulta la seva correcta observació.⁴

Hauem d’esperar que el mateix Crusafont, el 1989, realitzàs la primera referència a la diferenciació dels dos tipus de marca, en una nota al peu de l’article *El florí Català. La marca de Barcelona*⁵ i, pocs anys després, hi insistís en sengles obres: *“Lluís de la Cavalleria i les emissions de Mallorca de Joan II”*⁶ i *Acuñaiones de la Corona Catalano-Aragonesa y de los Reinos de Aragón y Navarra*, un catàleg numismàtic en el qual plasmà les seves conclusions.⁷

Mentrestant, els florins feien el seu propi camí. Per endavant convé recordar que en els mallorquins s’immobilitzà el nom de Martí des d’aquest rei fins a Joan II,⁸ cosa que ha suposat un autèntic trencaclosques en la seva classificació i cronologia, tot i que distintes propostes han introduït excepcions a aquesta norma, una de les quals afectà aquest grup de florins.⁹ Però, en definitiva, la investigació s’ha hagut de fonamentar en les marques dels mestres de seca, cercant analogies amb les marques presents en altres valors, que sí porten el nom del monarca regnant, i en les del tresorer general, quan hi són presents, combinant les cronologies conegudes així com el paral·lelisme amb els florins batuts en altres seques de la Corona que portassin els mateixos senyals.¹⁰ Tot això sense oblidar que “Gossos, lleons i cavalls es poden fàcilment confondre atès el gran esquematisme de les representacions i el poc espai disponible d’una moneda que ja té un mòdul prou reduït”.¹¹

Per la seva part, els florins de Barcelona, des del regnat de Martí l’Humà, tenen la particularitat de no portar, generalment, la marca de seca que hauria hagut d’anar al costat del cap del sant. En el seu lloc hi porta la marca del tresorer general. Aquesta qüestió també ha estat causa d’indeterminacions, dubtes i controvèrsies.¹²

4. CRUSAFONT I SABATER, M., *Numismàtica de la Corona Catalano-Aragonesa medieval (785-1516)*, ed. Vico Madrid, 1982, p. 117, 119, 328-329.

5. CRUSAFONT I SABATER, M., “*El florí català...*”, *op. cit.*, p. 139-140, nota 32.

6. CRUSAFONT I SABATER, M., “*Lluís..*”, *op. cit.*, p. 30.

7. CRUSAFONT I SABATER, M., *Acuñaiones de la Corona Catalano-Aragonesa y de los reinos de Aragón y Navarra. Medioevo y tránsito a la Edad Moderna. Col. Catálogo general de las monedas españolas*, vol. IV, Ed. Vico & Segarra. Madrid, 1992, p. 149, ref. 955 i 961.

8. No es coneixen florins de Mallorca atribuïbles a Ferran el Catòlic, i no se sap si dita circumstància pogué afectar també aquest monarca.

9. Actualment, Miquel Crusafont defensa la mallorquinitat del florí sol-sol sense marca de seca amb el nom ALF, que seria l’única excepció actualment proposada. Veure, per exemple, CruCG 2841.

10. CRUSAFONT I SABATER, M.; COMAS I EZEQUIEL, R., *El florí d’or català: Catalunya, València i Mallorca*. Asociación Numismática Española i Societat Catalana d’Estudis Numismàtics, Barcelona, 1996, p. 121.

11. *Ibid.* p. 76.

Vegem en un quadre de resum què han dit els autors que han tractat els florins que aquí interessin, fent servir només les obres generals:

Marques	A nom de Martí		A nom de Joan
	escut-cavall	cavall-ca ¹³	cavall (sol)
AUTORS			
Heiss, 1867 ¹⁴	No el cita	No el cita	Joan I, [Corona d'] Aragó marca ca (un galgo)
Vidal Quadras, 1892 ¹⁵	Martí I [Corona d'] Aragó marca escut-cavall	No el cita	Joan I, [Corona d'] Aragó marca ca (un galgo)
Botet, 1908-1911 ¹⁶	Martí I Mallorca marca escut-cavall	No el cita	Joan I, Mallorca marca "gos o cavall"
Mateu, 1937 ¹⁷	No el cita	No el cita	Joan II? Indeterminada (Catalunya?) Cavall o un altre
Calicó, 1966 ¹⁸	Martí I Mallorca marca escut-cavall	No el cita	Joan II Indeterminada (Catalunya) marca cavall o llop
Crusafont, 1982 ¹⁹	Martí I Mallorca marca escut-cavall	No el cita	Joan II Mallorca marca gos
Crusafont, 1992 ²⁰	Ferran I Mallorca marca escut-cavall	Ferran I Mallorca marca cavall-lléó	Joan II Barcelona Marca cavall
Crusafont/Comas, 1996 ²¹	Joan II Mallorca Marca escut-cavall	Joan II Mallorca Marca cavall-gos	Joan II Barcelona Marca cavall

12. Per a una comprensió acurada de la complexitat de les marques dels florins barcelonins quan decau l'ús de la marca de seca, veure *Ibid*, p. 85-88 i 118-137.

13. Aquest florí fou descrit per primera vegada el 1992 a CRUSAFONT I SABATER, M., "Lluís.", *op. cit.*, p. 28.

14. HEISS, Aloís, *Descripción general de las monedas Hispano-Cristianas desde la invasión de los Arabes*. Imp. del Norte. Madrid, 1867, tom 2. P. 22, lám. 72. Aquest autor indica les seques emissores dels florins que coneixia i, específicament, Perpinyà, Barcelona, Girona, València i Mallorca (p. 21), però sense atribuir cada peça ni distingir entre Regne d'Aragó i Corona d'Aragó; per tant, l'atribució a "Aragó" de l'original s'ha d'entendre com a seca no concretada de la Corona catalano-aragonesa.

15. VIDAL QUADRAS Y RAMÓN, Manuel, *Catálogo de la colección de monedas y medallas de...*, tom 2. Barcelona, 1892, p. 59 i 65, ref. 5761 i 5825. Segueix a Heiss en allò relatiu a les seques.

16. BOTET I SISÓ, Joaquim, *Les monedes catalanes*. Barcelona, 1908-1911, p. 180-181 i 213, ref. 273 a 275, 299 i 300.

17. MATEU I LLOPIS, F., *El florí d'or d'Aragó*. Institut d'Estudis Valencians, València 1937, p. 53 i 56.

18. CALICÓ, F. Xavier., *Florines de Aragón*. Barcelona, 1966, p. 91 i 96 ref. 33 i 60.

19. CRUSAFONT I SABATER, M., *Numismàtica...*, *op. cit.*, p. 99, 118-119, 242-245, 320-321, 421 i 425, ref. 285L, 286L, 456 i 457.

20. CRUSAFONT I SABATER, M., *Acuñaiones...*, *op. cit.*, p. 125-126 i 146, ref. 755 a 757, 930, 931 i 935.

Fetes les distintes provatures d'assignació, dificultades per la complexitat de les marques, per les característiques d'ús que cada seca en feia i per les anomalies de la guerra civil catalana, Crusafont, després de 1982, s'afanyà en la recerca d'un tresorer general que s'adigués amb el cavall; primer confià que pogués ser Ferran de la Cavalleria,²² atestat el 1414 i que coincideix cronològicament amb el mestre de seca Torelló a Mallorca, qui marcà les seves peces amb l'escalléu quan actua conjuntament amb l'anterior tresorer Desplà; semblava pertinent, idò, una combinació cavall-lleó.²³ Finalment, la consignació d'un nou tresorer de llinatge Cavalleria, Lluís, en temps de Joan II,²⁴ permeté ajustar definitivament l'atribució i conjuntar-los amb el billó i l'argent amb la mateixa marca.

Una altra raó anòmala ha d'haver influït en la divergència historiogràfica entre florins i la resta de numerari: el fet que el tresorer general posàs la seva marca juntament amb la del mestre de la seca a peces de billó i d'argent és un fet únic en la història de la seca mallorquina, que havia limitat aquesta pràctica a l'emissió de florins i de manera no sistemàtica.²⁵ Així que, quasi per força, s'havia d'arribar a la conclusió que les marques de l'argent i del billó assenyalaven un sol individu i les minúscules diferències s'havien d'atribuir a qüestions d'estil o de perícia de l'obridor d'encunys, i quan els cavalls emergien inqüestionables en els florins atribuir-los a un altre context històric.

Finalment, Crusafont reflectiria íntegrament la nova sistemàtica en el seu Catàleg general de la moneda catalana (2009).²⁶

Vista l'evolució en el coneixement d'aquestes peces, podem apuntar els fets positius.

No és objecte de discussió que la marca ca correspon al mestre de la seca de Mallorca Pere Descatlar (també Catlar, Descal·lar o Descatllar), senyor de la Bossa d'Or, que posseï el càrrec en remuneració dels quantiosos crèdits concedits al rei Alfons el Magnànim, des del 1439 fins que renuncià en favor del seu fill, Pere Abri-Decatlar, el 1481, ja en temps de Ferran el Catòlic. Entre aquestes dues dates, fou suspès per acusacions de frau del seu càrrec durant un període indeterminat a cavall entre el final del regnat del Magnànim i l'inici del de

21. CRUSAFONT//COMAS, *El florí d'or...*, op. cit., p. 134-136, 203-204 i 207, ref. 122 a 124 i 132 a 134.

22. No sembla que aquest tresorer signàs cap florí durant la seva regència, tal vegada per prevencions causades pel fet de ser un jueu neoconvers; abans portava el nom d'Isaac o Bonafós, segons les fonts, de la Cavalleria.

23. *Ibid.* P. 126 i 127. Torelló, quan actuava en solitari, marcava les monedes amb lleó-bou.

24. Lluís no era familiar proper de Ferran, però també s'havia convertit al cristianisme essent encara un infant; el temps transcorregut des de les conversions podria no haver tengut els mateixos efectes discriminatòris (veure, entre d'altres, SERRANO Y SANZ, M., "El linaje hebraico de la Caballeria según el "Libro verde de Aragón" y otros documentos", *Boletín de la Real Academia de la Historia*, tom 73, Madrid, 1918).

25. CRUSAFONT//COMAS, *El florí d'or...*, op. cit., p. 121-136.

26. CRUSAFONT I SABATER, M., *Catàleg General de la moneda catalana. Països catalans i Corona catalano-aragonesa (S. V aC - S. XX dC)*, Societat Catalana d'Estudis Numismàtics, Institut d'Estudis Catalans, Barcelona, 2009, p. 500, 501, 505 i 506.

Les peces conegudes fins ara amb la marca cavall: el flori i el mig flori amb marques escut-cavall i cavall-ca; el real d'argent, segons empremta de Vidal Quadras; el doblor de Mallorca, (fila superior) i els florins i mitjos florins de Barcelona (fila inferior).

Fotografies de l'arxiu Àureo & Calicó.

Joan II, fet que explica les monedes amb marca escut de la Procuradoria reial d'ambdós reis i també els rars florins amb la marca escut-cavall de Joan II.²⁷

No ens en podem estar de relacionar la presència excepcional de la marca del tresorer general en les peces de billó i argent amb els conflictes que acompanyaren la regència de la seca mallorquina per part de Descatlar. Hi cabria la possibilitat de considerar-ho una mesura de control reial davant un funcionari conflictiu, però la importància del personatge, que marcà la vida política de la major part del segle XV mallorquí, fa pensar més aviat en una mena de suport suplementari per part del rei.²⁸

Per l'altra banda, la marca cavall correspon al tresorer general Lluís de la Cavalleria, al qual trobam representat per la seva marca en els rars florins de Barcelona i en distints valors mallorquins, des dels florins fins als billons.

27. CRUSAFONT/COMAS, *El flori d'or...*, op. cit., p. 148-149.

28. Pere Descatlar i de Santacoloma fou un aristòcrata molt proper a la casa reial, present amb Alfons el Magnànim a la derrota de Ponça, que assolí un senyoriu sobre la vila de Lluçmajor, després derogat per ser contrari a les Franqueses del Regne qualsevol senyoriu territorial; que convertí el poble de Massanella en un finca privada, inclosos carrers i camins; que dirigí la facció "del Call" i modificà per dues vegades el règim electoral del Gran i General Consell posant i llevant jurats i consellers des de l'ombra com "*una especie de dictadura*" (Quadrado); també fou procurador general del regne de Mallorca i senyor de la Bossa d'Or, títol nobiliari de caràcter rendista que els seus descendents heretaren fins al segle XIX, en què el bescanviaren al rei pel marquesat del Palmer. No cal veure en aquest personatge, per tant, la figura d'un director fabril, sinó un ambició

De la sèrie monetària mallorquina cavall-ca es coneixen fins ara els florins, els mitjos florins, el reial d'argent i el dobler; entre els valors ordinaris de la seca de Mallorca, hi notam a faltar el mig reial i el diner. En tot cas, tret del dobler, que és d'una raresa moderada, la resta de valors són extremadament rars. L'únic reial d'argent conegut es trobava a la col·lecció Vidal-Quadras i des de la seva venda se li ha perdut el rastre. Del mig florí només se'n coneix un exemplar i dels florins potser no passin de mitja dotzena els exemplars coneguts. Tot plegat és coherent amb el conjunt del regnat de Joan II i de la primera part del de Ferran el Catòlic, en què la seca de Mallorca i la seva producció monetària entraren en una profunda crisi que no es resolgué fins a les reformes de 1507 i 1508.²⁹

El diner de Mallorca amb marca cavall-ca; localització i descripció.

La Universitat de Yale ha publicat en línia l'inventari dels seus béns d'interès cultural i científic que considera de domini públic, entre els quals ens interessa destacar el monetari que té encomanat al departament de monedes i medalles de la Yale University Art Gallery i que està integrat per 37.165 exemplars, dels quals 525 corresponen a les terres dels Països Catalans, d'Aragó i d'altres territoris relacionats; entre elles, 262 foren encunyades a les Illes Balears; sense desmerèixer la resta, hi destaca un conjunt de gran qualitat pel que fa al billó medieval mallorquí.³⁰ L'aplec sembla haver estat constituït principalment per l'acció del reverend William H. Owen, que n'era el curador almenys durant la dècada dels anys 30 del segle XX i que apareix en la documentació de la web des de 1897. Alguna mena de relació privilegiada amb l'Espanya d'aleshores devia tenir perquè la col·lecció de moneda hispànica medieval és ben significativa.³¹

La peça que aquí es presenta ve codificada amb el nombre 2001.87.24965 del catàleg i formava part del llegat del reverend Owen de 1897. A la seva fitxa tècnica porta el títol: *Billon 1 denier piece of John II from Majorca*, s'hi dona el pes de 0,50 g i la mida de 14,5 mm, dada aquesta darrera comprovable amb l'observació fotogràfica i, per tant, que fa correcta la classificació general que s'hi assenyala. No hi consta cap referència bibliogràfica.

Es tracta d'una peça no documentada fins ara en la bibliografia numismàtica, la qual, seguint l'ordenació del *Catàleg General de la Moneda Catalana*, si ha-

polític de tendència oligàrquica situat a la cúspide del poder polític mallorquí del segle que li tocà viure (Gran Enciclopèdia de Mallorca, vol. 4, pàg. 282, entre d'altres).

29. CAMPANER Y FUERTES, Álvaro, *Numismática...*, op. cit., p. 163-180 i apèndixs 27 a 31.

30. <http://artgallery.yale.edu/coins-and-medals>. Pel que fa a Mallorca, la col·lecció presenta alguns errors de classificació però que es poden solucionar amb l'observació de les fotos que, a més, sempre van acompanyades d'una plantilla en centímetres.

31. No farem gaires elucubracions perquè no hem pogut documentar millor el personatge, però atesa la condició de pastor protestant i historiador de l'art, la idea que hagués combinat el proselitisme religiós i el col·leccionisme d'art sobre el terreny és temptadora.

gués estat coneguda, s'hauria de situar després del diner d'escuts, CruCG 2999, i abans del diner gos-gos, CruCG 3000.

Diner de billó de Mallorca a nom de Joan.

a/ + [IOH]ANES D[EI GRA]CIA RX	Efígie coronada de front, entre les marques cavall-ca dins orla de punts, llegenda de lletra gòtica a l'exerg.	
r/ + [ARAGONU]M·-ET M[AI]ORC	Creu llatina que travessa l'orla de punts i parteix la llegenda de lletra gòtica a l'exerg.	
Pes: 0,5 g	Ø = 14,5 mm	Inèdit

Agraïments:

- A Yale University Art Gallery, per publicar via web les seves imatges sense restriccions d'us.
- A Miquel Crusafont, pel seu encoratjament i assenyades observacions.
- A Jaume Boada i Toni Sendra, pel seu suport i aportacions a l'article.
- A Aureo & Calicó, per cedir les imatges del seu arxiu.